

OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK HİZMETLERİNDE 1960-1980 YILLARI ARASINDAKİ KONSÜLTASYON ÇALIŞMALARININ GÖRÜNÜMÜ: BİR METASENTEZ ÇALIŞMASI**Dr. Öğrt. Üyesi. Zerrin BÖLÜKBAŞI MACİT*****Sema FENAR******Esin Fulya ÖZER*****

Bu çalışmanın amacı, okullardaki rehberlik hizmetlerinin önemli bir parçası olan konsültasyon ile ilgili çalışmaları metasentez yöntemi ile analiz etmek ve konunun bir fotoğrafını sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda, konsültasyon hizmetlerinin ilk belirginleşmeye başladığı 1960-1980 yılları arasında yazılmış 31 makale amaçlı örnekleme yolu ile belirlenerek analiz edilmiştir. Makalelerin seçiminde, Dergi Park, Google Akademik arama motoru ve EBSCOhost-ERIC veri tabanlarından yararlanılmıştır. İncelenen çalışmadan elde edilen veriler, meta sentez araştırma yönteminin içerdiği aşamalar çerçevesinde temalandırılmıştır. İncelenen çalışmalar; amaçlar, örneklem grubu, kullanılan yöntem, veri toplama aracı ve araştırmada elde edilen sonuçlar açısından değerlendirilmiştir. Araştırmalarda kullanılan yöntem çerçevesinde üç tema olarak incelenmesine araştırmacılar tarafından karar verilmiştir. Ardından 20 alt tema elde edilmiştir. İncelenen çalışmaların çoğunlukla tarama yöntemi ve deneysel yöntemle ve en az meta sentez yöntemiyle gerçekleştirildiği görülmüştür. Elde edilen veriler okul konsültasyon hizmetlerinin 1960-1980 yılları arasındaki görünümünü ortaya koyar niteliktedir.

Anahtar Sözcükler: Konsültasyon, Konsültasyon Modelleri, Ruh Sağlığı.

THE APPEARANCE OF THE CONSULTATION STUDIES IN THE SCHOOL PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND GUIDANCE SERVICES BETWEEN 1960-1980: A METASYNTHESIS STUDY

The aim of this study is to analyze consultation studies, which is an important part of the guidance services in schools, by metasynthesis method and to provide a general framework. In accordance with this purpose, 31 articles which were written between the years of 1960-1980 and chosen through purposeful sampling method were analysed. Dergi Park, Google Scholar search engine and EBSCOhost-ERIC databases were used in the selection of the articles. The data obtained in the study were evaluated in terms of objectives related to consultation services in schools, sample group, method used, data collection tool and results obtained in the research. First of all, these studies were examined under 3 themes according to research methods and 20 sub-themes were obtained. It was determined that the studies examined were mostly carried out by survey method and experimental method; and the least used method was meta synthesis. It has been determined that the consultation is an important part of the guidance services, and the training and competencies of psychological counselors have a decisive role in the effectiveness of this process.

Key words: Consultation, Consultation Models, Mental Health.

* Eskişehir Osmangazi Üniv. Eğitim Fak. Psikolojik Danışma ve Rehberlik ABD Öğretim Üyesi
ORCID:0000-0002-1942-4431 zerrinbm@gmail.com

**Eskişehir Osmangazi Üniv. Psikolojik Danışma ve Rehberlik ABD Yüksek Lisans öğrencisi, ORCID:0000-0001-2345-6789 semafenarli@gmail.com

***Eskişehir Osmangazi Üniv. Psikolojik Danışma ve Rehberlik ABD Yüksek Lisans öğrencisi, ORCID:0000-0001-7984-2478 esin_ozar@msn.com

1. GİRİŞ

Okul, bilim ve sanat öğretimi misyonunun yanı sıra, bireylere sosyal ve bilişsel beceriler kazandırma, bireyi okul öncesi çağ itibarıyla her yönden yaşama hazırlama gibi vizyonları da taşıyan bir kurumdur. Bahsedilen hedefler, planlı ve programlı yürütülen; temelde yönetici, öğretmen, öğrenci ve aile işbirliğine dayanan eğitim öğretim sürecine işaret etmektedir. Gerek eğitim öğretimin niteliğinin artması, gerekse de okul ikliminin personelleri, öğrencileri ve velileri en üst seviyede memnun edecek şekilde düzenlenmesi için rehberlik hizmetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Okul rehberlik hizmetleri öğrenciler, aileler ve öğretmenler olmak üzere üç gruba, üç temel alanda, eğitsel, mesleki ve kişisel gelişim alanlarında hizmet vermektedir (Yeşilyaprak, 2003:102).

Çağdaş eğitim yaklaşımında okul; öğretim, yönetim ve öğrenci kişilik hizmetlerinden oluşan üç boyutlu bir yapıdır. Rehberlik hizmetleri ise öğrenci kişilik hizmetleri boyutunun temelini oluşturmaktadır ve doğrudan bireye yönelik verilen hizmetleri ifade etmektedir. Benzer şekilde, psikolojik danışma süreci de bireye yönelik olup, rehberlik hizmetleri içinde yer alan, özel uzmanlık gerektiren bir süreçtir. Rehberlik, psikolojik danışmayı da içeren geniş bir kavram olmakla birlikte rehberlik ve psikolojik danışma iç içe bulunan ve birbirlerini bütünleyen kavramlardır (Altıntaş, 2009).

Okullarda rehberlik hizmetleri belli bir program doğrultusunda yürütülmektedir. Rehberlik programı olarak adlandırılan bu program, çok fonksiyonlu ve esnek bir yapıya sahiptir. Okul türüne, öğrencilerin gelişimsel özelliklerine, hedef davranışlara ve daha birçok unsura bağlı olarak hizmetlerin biçimi değişiklik gösterse de temel hizmet alanları ve işlevleri, hizmetlerin ortak paydasını oluşturmaktadır. Rehberlik programında yer alan temel hizmetler: Gelişimsel ve önleyici hizmetler, yöneltme hizmetleri, iyileştirici/çare bulucu hizmetler ve dolaylı hizmetler olarak sıralanmaktadır. Bu hizmetler doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmalar ise şu şekildedir: Sınıf içi rehberlik, okul düzeyinde etkinlikler, önleyici grup rehberliği, bireyi tanıma etkinlikleri, bilgi verme, yerleştirme ve izleme, sevk, bireysel ya da grupla psikolojik danışma, krize müdahale, program yönetimi ve araştırma, işbirliği, konsültasyon (danışıcılık), hak savunuculuğu. (Erkan, 2017:324).

Yukarıdaki sınıflandırmada da görüldüğü üzere, konsültasyon hizmeti okul rehberlik hizmetleri kapsamında sunulan hizmetlerden biridir. Bazı durumlarda öğretmenler veya diğer personeller kendilerini yetkin hissedememekte, bir başkasına danışma ihtiyacı duymaktadırlar. Böyle bir durumda devreye çoğunlukla okul psikolojik danışmanı (okul psikoloğu, konsültant)

girmektedir. Benzer şekilde, okul psikolojik danışmanı da herhangi bir konuda tıkanıldığında başka bir psikolojik danışmandan konsültasyon alabilmektedir. Okulda konsültasyon hizmetlerinin temelini atan Caplan (1970) konsültasyonu; kişilerin işleriyle ilgili karmaşık durumları etkili bir şekilde yönetmelerini sağlayan, psikolojik danışmanın ve konsültasyonu alan kişinin sınırlandırılmış rollerini içeren yardım hizmeti olarak tanımlamaktadır.

Konsültasyon hizmetlerinin sunumu için ortaya atılan tüm modellerin ortak özellikleri olduğu görülmüştür:

- Konsültasyon bir problem çözme etkinliğidir.
- Üç taraflı bir yapısı vardır: Psikolojik danışman, konsültasyon hizmeti alan ve danışan.
- Amaç danışanın sisteminde ve konsültasyon hizmeti alan bireyde değişimi sağlamaktır.
- Gönüllülük esasına dayanır.
- Psikolojik danışman ve hizmet alan arasında eşit bir ilişki vardır.
- Konsültasyon hizmeti alan birey hizmetin gerçekleştirildiği sistemin bir parçası olabilir.
- Konsültasyon ilişkisi geçici bir ilişkidir.
- Üçüncü bir kişi için gerçekleştirildiğinden o kişinin sorunlarının çözümüne yöneliktir (Dougherty, 2013:142).

Konsültasyonun temellerinin, 1949 yılında İsrail’de Gerald Caplan tarafından atıldığı kabul edilmektedir. Psikiyatrist Caplan’a bir grup göçmene ruh sağlığı hizmeti sunma görevi verilmesi üzerine, kalabalık bir grupta bireysel danışma yürütmekte yetersiz kalacağını hisseden Caplan ve çalışma grubunun danışanlara tek tek yardım sunmak yerine okullarındaki danışmanlarla konsültasyon çalışması yürütmeye odaklanmaları ve konsültasyon süreci boyunca danışmanlara, göçmenlerin problemlerinin çözümünü engelleyen yanlış algılarının ve kalıplaşmış düşüncelerinin farkına vararak yeni bakış açıları kazandırmaları ile ileride tasarlanacak Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelinin ilk adımı atılmıştır (Erchul ve Martens, 2010:53).

Konsültasyon hizmetleri ortaya çıktığı dönemde iş çatışmalarının çözülmesi ve iş etkililiğinin yükseltilmesi için psikolojik danışmanın, danışana ve danışanın sistemlerine doğrudan bir müdahalesi olarak görülmekteyken, 1950’li yılların sonunda danışanın sürece aktif katılımın sürecin başarısını artırdığı ve danışanın ileriki yaşamında da benzer sorunların çözümleri için beceriler öğrenmesi ile işbirliğine dayanan bakış açıları gelişmiştir. Psikolojik danışmanın bu noktada yönlendirici olması ve bilgi donanımına sahip olması sebebiyle örgütlerde psikolojik danışmanlara

duyulan ihtiyaç artmaya başlamıştır. Bu yeni bakış açılarının gelişmesi psikolojik danışmanın rollerinde de birtakım değişimleri meydana getirmiştir (Kurpius ve Robinson, 1978:321).

Kahnweiler (1979:374) yaptığı çalışmada konsültasyon hizmetlerinin tarihçesini sunmuş ve resmen başlangıcını 1957 yılına dayandırmıştır. Bu yılda basılan “ Elementary School Guidance and Counseling, The School Counselor, The Personnel and Guidance Journal and Counselor Education and Supervision.” gibi dergiler, konsültasyon kavramına değinen ilk yayınlardır. Bu yayınlarda konsültasyon hizmetlerinin; yöneticiler, öğretmenler ve ebeveynlere yönelik olduğu belirtilmiştir. 1957- 1963 arası “Başlangıç” evresi kabul edilmektedir. Bu dönemde, Patouillet’in (1957) okul psikolojik danışmanının rolünü, çocukların gelişiminde yetişkinlerin yerini vurgulaması, Wreen’in (1962) konsültasyon üzerine birebir model önermesi ile konsültasyona yönelen ilgi artmıştır. Sonraki beş yıllık dönemde, konsültasyonun sınırları yavaş yavaş çizilmiştir. Özellikle Nelson’ın (1967) psikolojik danışmanlara konsültasyon becerilerini öğretmek için tasarladığı model, okullardaki konsültasyon hizmetini tarif eden ilk modellerden biri olarak görülmektedir. 1960’lı yıllarda çocukla doğrudan iletişimi olan birine sunulan dolaylı bir hizmet olarak tanımlanan konsültasyonun okul psikologlarının diğer rollerinden farklı bir rolü olduğu kabul edilmiştir ve hizmet içi eğitimler gibi grup konsültasyon çalışmalarının da incelenmesi süresi başlamıştır (Akt.Reschly, 1976:109).

Konsültasyonun başlangıç döneminde sadece klinikler ve hastanelerde hizmet verilmiş, daha sonra örgütler, toplum kuruluşları, kiliseler, okullarda hizmet verilmesiyle konsültasyonun sınırları genişlemiştir (Kurpius, 1978:321). 1969-1972 yılları ise okul konsültasyon hizmetlerinin gelişiminde zirve olarak ifade edilmiştir. Bu dönemde, okul psikolojik danışmanının tüm kademelerde önemli olmasına ek olarak özellikle ilköğretimde en büyük önemi teşkil ettiği vurgulanmıştır. 1972-1980 yıllarında ise daha çok ebeveynlere ve öğretmenlere sunulacak konsültasyon hizmetlerinin niteliğine ve yöntemlerine odaklanılmıştır. Cobb ve Medway (1974:229) 24 araştırmayı analiz ettiği çalışmasında, ebeveynlere yönelik konsültasyonda ailelerin maddi durumlarının ve eğitim düzeylerinin en önemli unsurlar olduğunu ifade etmiş ve her ikisinin de yükselmesiyle konsültasyon verimliliğinin de yükseldiğini saptamıştır. Kratochwill ve Bergan (1978:71) yaptığı çalışmasında, okul psikologlarının eğitimde konsültasyonun yerini incelemiş ve kazandırılması gereken yeterlilikleri tartışmıştır. Mesleki eğitim modellerinin oluşturulması, verilen eğitimlerde tüm eğitim seviyelerinin ve eğitim ortamlarının çeşitliliğinin daha fazla tanınmasının sağlanması, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin alan deneyimlerine sahip olmaları için ölçütler geliştirilmesi gibi öneriler sunmuştur (Kratochwill ve Bergan 1978:73).

Kahnweiler (1979:374), yaptığı çalışmanın sonunda, konsültasyon ile ilgili daha fazla sistematik çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu, okul psikolojik danışmanların, konsültasyon model ve

programlarında daha aktif rol alması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yıllar arasında okullarda sunulan konsültasyon hizmetlerin etkililiğini değerlendirilmeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Martin ve Meyers, 1980:478; Meyers, Freidman ve Gaughan, 1975:288; Ritter, 1978:239). Medway (1979:274), yaptığı çalışmada okullardaki konsültasyon hizmetlerinin etkililiğinin incelendiği 1972-1977 yılları arasında yapılan 29 çalışmayı değerlendirmiştir. Yapılan çalışmaların 22 tanesinde konsültasyonun en az bir tane olumlu etkisi olduğu bulunmuştur ancak bu araştırmalarda değerlendirmelerin yetersiz olması, takip değerlendirmelerinin yapılmaması, örneklem homojenliğinin test edilmemesi gibi eksiklikler olduğu görülmüştür. Araştırmada sistematik araştırmaların yapılması gerektiği, konsültasyon sürecinde etkili olan değişkenlerin ve hizmetlerin betimlenebilmesi için ölçme araçlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Yine bu yıllarda en çok araştırılan konulardan biri konsültasyon modelleridir. Mevcut modellerin tanımlanması, eksikliklerinin belirlenmesi, etkilerinin test edilmesi ve okul bağlamındaki uygulamalarını açıklamak amacıyla çalışmalar gerçekleştirilmiş (Abidin, 1975:51; Lambert, 1974:267; Reschly, 1976:108), bunların yanı sıra yeni modeller de ortaya atılmıştır (Meyers, 1973:8; Kenney ve Lyons, 1980:368).

Konsültasyonun tarihçesi incelendiğinde, zaman içinde çok sayıda konsültasyon modeli önerildiği, konsültasyon süreci ile ilgili fikir birliğine varılamadığı görülmektedir. Bu çalışmanın konusu olan, 1960-1980 yılları arasındaki konsültasyon araştırmalarının en fazla değindiği modeller Ruh Sağlığı Konsültasyon Modeli, Davranışsal Konsültasyon Modeli ve Örgütsel Konsültasyon Modelidir (Reschley, 1976:106; Medway ve Forman, 1980:340; Kratochwill ve Bergan, 1978:73). Berlin (1965) yaptığı çalışmada, Ruh Sağlığı Konsültasyon Modeli'nde konsültasyon eğitiminin önemini vurgulamış, bu eğitime nasıl ulaşılabileceğine dair önerilerde bulunmuştur. İlk olarak, bir okul psikolojik danışmanına ulaşılabileceğini, eğer daha fazla imkan mevcutsa Toplum Ruh Sağlığı Merkezi gibi kurumlara başvurulabileceğini belirtmiş, danışman eğitimindeki eksikliklere dikkat çekerek bu eğitimlerin yaygınlaştırılması ve daha fazla finanse edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bardon ve Wenger (1974) yaptıkları lisansüstü eğitim araştırmasında, araştırmaya katılan 143 programın, sadece %45'inin okul konsültasyonunda program eğitimi içerdiğini saptamışlardır. Bergan ve Tombari (1976:8) okul psikolojik danışmanları ile ilgili yürüttüğü araştırmanın sonucunda, yetkinlik ve problem çözme becerileri düzeyi yüksek olan okul psikolojik danışmanlarının, karşılaştıkları problemleri neredeyse her zaman çözebildiklerini saptamış, psikolojik danışmanın yeterliliklerine değinmiştir. Benzer bir sonucu Aubrey (1978:33) "Konsültasyon, Okul Müdahaleleri ve İlköğretimde Okul Psikolojik Danışmanı" makalesinde vurgulamıştır. Eğitimin konsültasyon ile desteklenmesi gerektiğini, bu sürecin sosyal bağlamdan kopuk olamayacağını, devletin bu konudaki desteğinin önemini açıklamış ve okul psikolojik

danışmanın dört rolünden bahsetmiştir: Danışman kaynaktır, bilgi vericidir, danışman müzakerecidir, danışman işbirlikçidir, danışman kişisel, sosyal ve eğitsel yönden geliştirecidir.

Ruh sağlığı konsültasyonu, sınıflarda davranış düzenleme prensiplerinin uygulanması için öğretmenlerle çalışmayı içerir. Bu hizmetler ayrıca öğretmenler işleriyle ilgili duygusal sorunlar yaşadıklarında, sınırlı yetenek, bilgi ve öğrencilerin davranış problemlerini yönetmede düşük özgüven gösterdiğinde sunulur (Lambert, 1974:268). Bu modelde değişimi sağlayan kişi psikolojik danışman olarak kabul edilir. Konsültasyon çalışmalarının amacı danışanların normal ve anormal duygusal gelişim ve kişilik dinamikleri hakkında daha fazla iç görü sahibi olmalarına yardımcı olmak ve daha iyi duygu düzenlemesi gerçekleştirerek ortamın çocuklar için daha sağlıklı hale getirilmesini sağlamaya çalışmaktır. Müdahalede, sorunun çözümüne ilişkin psikolojik danışman bilgi verir ve bu bilgiler danışanlarla tartışılır. Ruh sağlığı konsültasyonu uygulayan psikolojik danışman; çocuklar hakkındaki kişisel duygu ve endişelerin ifade edilmesine, analiz edilmesine ve değerlendirilmesine elverişli, tehdit edici olmayan bir atmosfer oluşturmaya çalışır (Reschly, 1976:108). Martin (1980:52), okullarda, üniversitelerde ve devlet kurumlarında çalışan 210 psikolojik danışman ile yaptığı çalışmada, psikolojik danışmanların zamanlarının önemli bir kısmını konsültasyon hizmetlerine ayırdıklarını belirtmiş ve danışan merkezli, konsültasyon alan merkezli ve örgütsel konsültasyon modellerinden hangilerini daha çok tercih ettikleri sorgulamıştır. En çok danışan merkezli sonra konsültasyon alan merkezli ve en az örgütsel konsültasyon modelleri kullandıkları bulguları ortaya çıkmıştır. Meyers, Freidman ve Gaughan (1975:290), danışan merkezli konsültasyon yaklaşımının öğretmen davranışlarının değişimde etkililiğini görmek ve kullanılan tekniklerinin tanımlanması yapılması amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Süreçte öğretmenlerin ders içindeki davranışları gözlemlenmiş, sözel olarak olumsuz ifadeleri incelenmiş. Psikolojik danışmanlara; öğretmenlerin ifadelerine şu teknik türlerinden herhangi biriyle cevap vermeleri talimatı verilmiştir: asgari düzeyde teşvik, açıklama, empati, yüzleştirme, duyguları araştırma, seçim sunma(ne yapacağına yönelik yönerge sunmak yerine seçeneklerin birlikte değerlendirilmesi). Çalışmanın sonucunda tüm öğretmenlerde olumsuz davranışın azaldığı gözlemlenmiştir ve konsültasyon hizmetinin etkili olduğu görülmüştür.

Medway ve Forman (1980:340), Ruh Sağlığı ve Davranışsal Konsültasyon Modellerine psikologların ve öğretmenlerin tepkilerini incelemek için yaptığı çalışmada, katılımcılara aynı sorun üzerine iki modelin de uygulandığı videolar izletmiştir. Daha sonra hangi yöntemin daha etkili algılandığını belirlemek için katılımcılara anket uygulamıştır. Okul psikologları Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelini daha etkili bulurken, öğretmenler Davranışsal Konsültasyon Modelini daha etkili bulduklarını belirtmişlerdir.

Jason ve Ferone (1978:531) yaptığı araştırmada, Davranışsal Konsültasyon Modelini ve Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelini çıktıları açısından karşılaştırmış, Chicago'daki iki ilköğretim okulunun öğretmeninden, davranış bozukluğu ve uyum sorunu gösteren dörder öğrenci belirlemesini istemiş, öğretmenlere bahsedilen iki ayrı modelde konsültasyon sağlamıştır. Sonuçta, Davranışsal konsültasyon alan öğretmenin okulunda, sorunların daha fazla azaldığını ve programın daha fazla olumlu çıktısının olduğunu tespit etmiştir. İlgi çekici bir bulgu olarak, Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelinde konsülte edilen öğretmenin memnuniyet düzeyinin, Davranışsal Konsültasyon Modelinde konsülte edilen öğretmenden daha yüksek olduğu görülmüştür.

Başka bir çalışmada, Bergan, Kratochwill, ve Luiten (1980:8) Arizona Üniversitesi'nde Davranışsal Konsültasyon Modelinde yetkinlik temelli bir eğitim programı uygulamış, programın verimliliğini sınamıştır. Program üç aşamadan oluşmuştur; hedeflerin belirlenmesi, eğitim prosedürlerinin oluşturulması, değerlendirme prosedürlerinin oluşturulması. Sonuçta, yetkinlik temelli eğitim modelinin üç avantajını açıklamıştır; öğretim yöntemini öğretim hedefleriyle ilişkilendirme, hedefleri değerlendirme, danışmanlık eğitimi ile ilgili araştırma ihtiyaçlarını saptanması.

Abidin (1975:55), Davranışsal Konsültasyon Modelinin bazı olumsuz yönlerini ele almıştır. Öğretmenlerin yaşadığı ancak doğrudan gözlemlenemeyen sorunların yansımaları olarak, öğretmenler çalışmalara karşı direnç görülmektedir. Yapılan vaka çalışmasında, bir öğretmen davranışsal yaklaşımın uygulanacağı problem davranışlar gösteren bir öğrenci seçmiştir. Bu konsültasyon sürecine genelde süreçte yer alamayan iki bileşen eklemiştir: Öğretmene süreçle ilgili olumlu ve olumsuz duyguları sorulmuş; öğretmenin o günün sonundaki yüksek sesle düşünmesini istemiş "Ne oldu, ne yaptın, nasıl hissettin, ne düşündün?". Çalışmanın sonucunda içsel olaylarda dört öğretmen endişesi saptanmıştır. Diğer çocuklarla ilgili endişeler, öğretiminin etkililiği ile ilgili endişeler, algısal deneyimlerindeki değişimler, etkili deneyimler. Makalede bu durumların önüne geçmek için psikolojik danışmanların öğretmenlerin duygu ve düşüncelerine önem göstermeleri ve başarısızlığın normalleştirilmesi, kabul edilebilir olduğunu anlatmaları gerektiği önerileri sunulmuştur.

Martin ve Meyers (1980:478), 210 psikolojik danışmanla gerçekleştirdiği çalışmasında, psikolojik danışmanların en az başvurduğu modelin Örgütsel Konsültasyon Modeli olduğunu tespit etmiştir. Yine Meyers (1973:49), geliştirilen bazı iyi modeller olduğunu ancak bunların okul sistemi için geliştirilmediklerinden dolayı psikolojik danışmanın okuldaki işlevleriyle ilgili bazı noktalar eksik olduklarını belirtmiştir ve bir model tanımlamıştır:

Okullarda sunulan konsültasyon hizmetlerinin etkililiğini belirleyen en önemli unsurlardan biri okuldaki personellerin bu hizmetlere karşı algılarıdır. Bu sebeple yönetici ve öğretmenlerin bu konudaki mevcut algıları, bu algıların oluşmasında nelerin etkili olduğunu ve bunlar karşısında psikolojik danışmanların neler yapmasının etkili olacağını araştıran çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Gallessich (1973:59) örgütsel faktörlerin okul konsültasyon hizmetlerine etkisini araştırmış, okul psikolojik danışmanlarına öneriler sunmuştur. Örgütsel faktörlere ek olarak danışman yeterlilikleri de araştırmada tartışılan önemli bir unsurdur. Psikolojik danışmanın güdeleri, yetkinlikleri, kırılabilirlikleri ve bunların örgütsel faktörlerle etkileşiminin, tahminleri ve karar alma süreçleri için çok önemli olduğu varsayılmıştır. Örgütsel faktörler dört boyutta ele alınmıştır; iç kuvvetler, dış kuvvetler, okul çevresi, personelin psikolojik danışmanın rolüne ilişkin algıları. İlk üç faktör, sistem analizi şeklinde açıklanmış, personelin psikolojik danışmana bakış açısı araştırıldığında ise dikkat çekici şu sekiz kategori elde edilmiştir: Bir sorun varsa psikolojik danışman çözer. Bu beklenti bazen gerçekçi, bazen mucizevi olabilir, personel krizden çok sistemi algılar. Yangın söndürmek psikolojik danışmanın görevidir, yönetici, karşılaşılan bir felaketin suçunu onunla paylaşabilir, umut ve beklentisi olmayan kesimin ifadelerinden oluşmaktadır, Psikolojik danışman, sistemde ‘‘Göster-Anlat’’ konumundadır, hangi personelin, hangi işe uygun olduğunu belirler, bir personel işten çıkartılacaksa onun onayı beklenir, okul yönetimi, program hazırlamada ve yürütmede ona görev verir.

Benzer bir çalışma Gutkin (1980:637) tarafından yapılmış, çalışmada, öğretmenlerin psikolojik danışman tarafından verilen konsültasyona ilişkin görüşleri 12 devlet okulunda araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, konsültasyon sürecinin öğretmenler için profesyonel büyüme sağladığı saptanmıştır ve bu yönüyle okullarda uygulanabilir bir mekanizma olduğu savunulmuştur. Gutkin, Singer ve Brown, (1980:128) yaptığı çalışmada ise aynı konuda çok değişkenli bir analiz gerçekleştirmiştir. Öğrencilerin davranış bozuklukları, akademik sorunları ve öğretmenlerin süreç ile ilgili vazgeçiş hali ve yetersiz kalması değişkenlerini, 8 okulda, deney ve kontrol gruplarında, 14 hafta süren bir program ile incelemiştir. Bulgularda, kontrol grubunda hiçbir değişiklik görmezken, deney grubunda üç değişken düzeyinin de azaldığını saptamıştır.

White ve Fine'nin (1976:414) yaptığı araştırmada altı bağımlı değişken belirlemiştir; konsültasyona ilişkin öğretmen memnuniyeti, öğretmenin tavsiyeleri uygulaması, öğretmenin çocukta gözlediği genel davranış değişikliği, psikolojik danışmanın kolaylaştırıcılığa ilişkin öğretmen algısı, öğretmenin psikolojik danışman-öğretmen işbirliğine ilişkin algısı, öğretmenin öğrencideki hedef davranışların değişikliğine yönelik değerlendirmesi. Öğretmenleri de konsültasyon sıklığına ve süresine bağlı olarak sınırlı mod grubu, orta mod grubu ve yoğun mod

grubu olarak üç gruba ayırmıştır. Sonuçta, hiçbir değişken açısından üç grup arasında anlamlı bir fark saptayamamış, en verimli grubun orta mod grubu olduğunu savunmuştur.

Tyler ve Fine (1974:8) yaptıkları araştırmada okul psikolojik danışmanı ile öğretmen işbirliğini incelemiş, 8 okuldan seçilen konsültasyon alan öğretmenleri konsültasyon sıklığına ve süresine bağlı olarak sınırlı alan grup ve yoğun alan grup olarak iki gruba ayırmıştır. Araştırma, şu dört soru üzerine kurulmuştur:

1. Konsültasyon, çocuğun öğretmen anlayışında bir değişikliğe yol açar mı?
2. Değişiklik olursa, öğretmenin çocuğa ilişkin anlayışında değişiklik olur mu?
3. Öğretmenler konsültasyondan ne ölçüde memnun?
4. Öğretmen gerçekten psikolojik danışmanın tavsiyelerini takip ediyor mu?

Bu soruların yanıtına erişebilmek için, belirlenen öğretmenler arasında deney ve kontrol grupları oluşturmuştur. Bulgularda hiçbir grup arasında anlamlı bir farklılık saptamamıştır.

Lambert (1975:267)'in psikolojik danışmanların danışan rollerini anlayabilmelerinin konsültasyon yeteneklerini geliştirmeleri için gerekli olduğu fikrinden yola çıkarak Sandoval, Lambert ve Davis (1977), danışan açısından konsültasyon sürecini incelemişlerdir. Danışanlar bu yeni ortamda nasıl davranacaklarını öğrenmek, danışmanı ve süreci kendi amaçları için kullanmayı öğrenmek ve yardım istedikleri soruna sorunlara kendilerinin katkıda nasıl katkıda bulunduğunu keşfetmek ve aynı zamanda bu süreçte iç görü kazanmak durumundadırlar. Danışan için hoş olmayan bir deneyimi gözden geçirmesi ve bunun hakkında konuşması yeterince kötüdür, bunun yanında işe geri dönmek ve bu durum hakkında bir şeyler yapmak durumunda olması streslidir. Danışan öğrencilerle veya sistemle ilgili sorunların kendi kapasitelerini yansıtabileceğinden veya özel yaşamını konuşmanın acı verici, utanç verici veya rahatsız edici olacağından endişe duyabilir. Bununla ilgili olarak danışanın, psikolojik danışmanın değerlendirme işlevi olmadığını ve tartışmanın gizli olduğunu bilmesi gerekir. Danışanın, psikolojik danışmanın rolünü anlamasını kolaylaştıran iki teknikten bahsedilmiştir: Psikolojik danışman bunun eşit bir toplantı olduğunu açıklaması ve benzer durumlardaki sorunlarla ilgili daha önceki çalışmalarından bahsetmesi (Sandoval, Lambert ve Davis, 1977:334). Gluck (1963:671) ise çalışmasında psikolojik danışmanın konsültasyon alan öğretmene karşı sergilemesi gereken davranışları açıklamıştır. Bu davranışların başlıcaları; konsültasyon alana, duruma karışan tüm bireyler arasında mevcut olan psikolojik ilişkilerin ve diğer ilişkilerin araştırılmasında yardımcı olmak; konsültasyon alanın bu ilişkiler arasındaki etkileşimler hakkında düşünmesini kolaylaştırmak ve olası eylem yolları belirlemesine katkı sağlamak; sorunla tekrar karşılaşıldığında aktif müdahale için her zaman uygun bir kaynak sağlamak (örneğin, teknik bilgi vermek) olarak ifade edilmiştir.

Konsültasyon hizmetlerinde ve başarısında kurulan ilişkilerin iş birliğine dayanmasının önemi vurgulanmıştır. İşbirliği iki tarafında programın sonuçlarından sorumlu olmasını, amaçların ortak belirlenmesini, müdahale planının birlikte geliştirilmesini, uygulama ve değerlendirmede de eşit sorumluluk almasını içerir (Pryzwansky 1974:579). Bu süreçte yöneticilerin baskı kurmamasının psikolojik danışmanların verimini arttırdığına yönelik çalışmalara da rastlanmıştır (Berlin, 1962:671).

Martin (1978:49), konsültasyon sürecinde etkililiğin artırılması için danışmanların sahip olması gereken iki sosyal güç olduğunu vurgulamıştır. Martin'e göre konsültasyon bir etki sürecidir ve psikolojik danışman tavsiyenin içselleştirilmesi ve uygulanması olasılığını en üst düzeye çıkarmak için başkalarının tutum ve davranışlarını etkileme gücüne sahip olduğu koşulların farkında olmalıdır. Psikolojik danışmanın uzman ve referant gücüne sahip olmasının başarıyı artıracaklarını belirtmiştir. Uzman psikolojik danışmanlar bilgi ve yetenek sahibi olmalıdırlar. Daha çok eğitimi ve ilişkili deneyimleri olanlar daha uzman algılanır. Bu etki alanlarının daha geniş olmasını sağlar. Referant gücü ise, psikolojik danışman ile danışan arasında uyumun veya birlik hissini ifade eder. Öğretmenlerle vakit geçirilmesi, iletişim kurulması, ruh sağlığı dışındaki okul projelerine katılma bu etkiyi ve referant gücünün artırılmasını sağlar.

Konsültasyon çalışmalarının bireysel ya da grupta yapılması konusunda belirsizlikler vardır (Reschly, 1976:105). Meyers'in (1973:5) konsültasyon modelinde tanımladığı 4. Seviye, okul sistemine hizmetleri içerir. Okuldaki öğretmenlerin, yöneticilerin, davranışlarını değiştirmek amacıyla grup çalışmaları yapılır. Bu kişiler çocukların davranışlarındaki dışsal faktörler olarak görülmekte onların değiştiğinde çocukların da davranışlarının değişeceği düşünülmektedir. Hizmet içi eğitimler yoluyla yeniliklerin geliştirilmesi ya da okulun genel işleyişinin iyileştirilmesi için yöneticiler ve öğretmenler arasındaki iletişimin geliştirilmesi sağlanır. Bu çalışmalarda, grup olarak çalışılmasından dolayı etkilerinin daha fazla kişiye ulaşmasını sağlanması en büyük avantaj olarak görülmektedir.

Rowitch (1968:261), grup konsültasyonun daha avantajlı olduğunu vurgulamıştır. Bireysel konsültasyonda öğrenmeyi sağlamak ve acil sorunun ötesine geçebilmek için daha az fırsat olduğunu ve bire bir ilişki olduğu için transferansın ortaya çıkma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Grup çalışmasının avantajları olarak; katılımcıların kişisel konuları gündeme getirmek yerine daha çok sorunu çözmeye odaklanması, önleyici işlevin öne çıkması, öğretmenlerin gelecekte benzer sorunların ortaya çıkmasını engellemesini ve bunlarla baş etme yollarını öğrenmeleri şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca grup çalışmalarının psikolojik danışmanın da yeni bakış açıları kazanması, yeni yaklaşımlar geliştirebilmesi, insan davranışlarını yakından görmesi

açısından gelişimine katkı sağladığı belirtilmiştir. Bu çalışmada grupların ideal olarak 8-12 kişi olması gerektiği vurgulanmıştır.

Bilimsel bir disiplin bir bütün olarak ya da alt alanları ile belirli düzeyde bir olgunluğa eriştiğinde, o alanda çalışma sürdüren uzmanların bilimsel topluluk tarafından tarihi süreçte oluşturulan yazına dikkatlerini vermeleri ve genel gelişme seviyesini değerlendirmek amacıyla yazını bir araştırma konusu haline getirmeleri yaygın bir uygulamadır (Culnan, 1986: 156). Bu uygulama doğrultusunda o disipline ait kavram ve bulgular; genişletilmek, test edilmek ve geliştirilmek amacıyla başka araştırmacılar tarafından tekrar ele alınarak o alana ait bilimsel birikim ve bilgi havuzu oluşturmaya yol açar. Bu sayede her bir çalışmanın bir değerinin üstüne inşa edilerek bilimsel alanlar entelektüel tarihi de betimlenmiş olur. Bu tarihi sürecin sonuçlarını anlamak ise bir disiplindeki düşünce yapısının gücünü ve gelişimini açığa çıkarır ve gelecek hakkında fikir verir (Rodriguez ve Navarro, 2004: 981; Culnan, 1986: 157). Ayrıca o bilim dalının ve alt parçalarının evrimini incelemek de bu sayede mümkün olur (Üsdiken ve Pasadeos, 1992: 107). Psikolojik danışmanlar çalışma ortamlarında “profesyonel sorumluluklarının bir parçası olarak bazı konsültasyon hizmetlerini” sunmalarına rağmen konsültasyon ile ilgili resmi literatürde 1960’ların sonu 1970’lerin başına kadar konsültasyon psikolojik danışmanların bir işlevi olarak görülmemiştir (Randolph&Garaun, 1988:182. Akt. Gladding, 2013:278). Dolayısı ile bu metasentez çalışmasının amacı, okulda konsültasyon sürecinin ilk belirginleştiği 60’lı yıllar ve sonrasında 20 yıllık boylamsal periyodunda tarihçesini, okul konsültasyonu türlerini, okul konsültasyon sürecinin katılımcılarını açıklamak ve analiz edilen çalışmaların ışığında konsültasyonun, rehberlik hizmetleri kapsamındaki dönemsel görünümünü ortaya çıkarmaktır. Farklı araştırmalardan elde edilen bulguların sentezlenmesi ile okul konsültasyonunun okul örgütündeki yerini açıklamak için yararlı olacağı düşünülmektedir.

2. Gereç ve Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, “meta sentez” araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Meta-sentez (tematik içerik analizi); aynı konu üzerine yapılan araştırmaların tema veya ana şablonlar oluşturularak eleştirel bir bakış açısıyla sentezlenmesi ve yorumlanmasını içermektedir. Böylece, bütünsel bir bakış açısıyla araştırılan konunun genel yapısının derinlemesine anlaşılmasına ve öncelikli alanların belirlenmesine yardımcı olur. Meta sentez, birden çok araştırmanın bulgularını (ham verilerden farklı olarak) inceleyen ve yorumlayan bir çalışmadır. Neden ve etkileri çevreleyen sonuçların kesinliğini artırmayı amaçlayan ve çalışmalar arasında birleştirici olan nicel meta analizden farklı

olarak meta sentez, yorumlayıcıdır. Ayrıca, aynı konunun farklı boyutlarını ele alan çalışmaların ortak ve benzer yönlerinin nitel olarak sentezlenmesi ve örneklendirilmesi bütün çalışmalara ulaşma imkanı olmayan araştırmacılara zengin bir başvuru kaynağı oluşturur (Akt. Aküzüm ve Özmen, 2013; Sözbilir ve Çalık, 2014).

2.2. Verilerin Toplanması

Verileri toplamak için ulaşılabilirliği ve kapsayıcılığı yönü düşünülerek Dergi Park, Google Akademik arama motoru ve EBSCOhost-ERIC veri tabanlarından, 1960-1980 yılları arasında konsültasyon alanında yapılan çalışmalar kullanılmıştır. 1960-1980 yılları ile incelenen çalışmaların sınırlandırılmasının nedeni konsültasyonun başlangıç aşamasındaki çerçeveyi göstermektir. Bu süreçte aranan anahtar kelimeler “consultation(konsültasyon), school consultation(okul konsültasyonu), guidance and psychological counseling(rehberlik ve psikolojik danışmanlık), guidance services(rehberlik hizmetleri), functions of guidance (rehberliğin işlevleri)” olmuştur. Bu sayede 36 çalışmaya ulaşılmış, dahil etme-hariç tutma süreci sonunca 31 çalışma, bu araştırmanın kapsamına alınmıştır.

2.2.1. Çalışmaların Dahil Edilme ve Hariç Tutulma Süreçleri

- Çalışmanın 1960-1980 yılları arasında yapılmış olması.
- Çalışmanın başlığında “okullarda konsültasyon” kavramını içermesi.
- Çalışmanın tam metninin ulaşılabilir olması.

2.3. Verilerin Analizi

Verilerin analiz süreci şu aşamalardan oluşmaktadır. Bu aşamalar aşağıda listelenmiştir.

1. **Aşama:** Bu aşamada literatürde eksik olduğu düşünülen konsültasyon geçmişinin araştırılmasına karar verilmiş ve 1960-1980 yılları arasındaki konsültasyon çalışmaları taranmıştır.
2. **Aşama:** İlgi alanına doğrultusunda hangi çalışmaların kullanılacağı belirlenmiştir. Konuya ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Bu çalışmada, yukarıda ifade edilen dahil edilme ve hariç tutulma kriterlerine uygun olduğu düşünülen çalışmaların kullanılmasına karar verilmiştir.
3. **Aşama:** Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların, Nitel veriler okunarak tema ve alt temalarında yer alan kavramlar özetlenmiştir.
4. **Aşama:** Verilerin birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu belirlenmiştir. Anahtar ifadelerin, fikirlerin ve kavramların listelenip karşılaştırılmasıyla, çalışmaların hangi yönlerden benzer

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

oldukları belirlenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen araştırmaların genel nitelikleri ve çalışmalarda kullanılan modeller (Tablo 1), belirlenen tema ve alt temalar (Tablo 2), araştırmalarda kullanılan ölçüm araçları (Tablo 3) ve oluşturulan temalara göre bulgular (Tablo 4) açıklanmıştır.

5. **Aşama:** Veriler birbirine dönüştürülmüştür. Dönüştürmeler, önceki aşamadan türetilen varsayımlara bağlı gerçekleştirilmiştir. Tablo 2’de görülen temalar bu aşama sayesinde belirlenmiştir.
6. **Aşama:** Sentezler ifade edilmiştir. İncelenen çalışmalardan elde edilen veriler yorumlanarak düzenlenmiştir.

3. Bulgular

Araştırma kapsamına dâhil edilen çalışmalara ilişkin bilgiler aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Çalışmaların kodu, yapıldığı yıl - yer, türü ve örneklem

Kodu	Yıl	Örneklem
A1	1978	Okul psikolojik danışmanları
A2	1962	Tarama
A3	1978	Metasentez
A4	1963	Okul psikolojik danışmanları ve okul yöneticileri
A5	1980	Okul psikolojik danışmanları ve öğretmenler
A6	1980	Okul psikolojik danışmanları ve öğretmenler
A7	1965	Tarama
A8	1979	Metasentez
A9	1978	Okul psikolojik danışmanları, öğretmenler, öğrenciler
A10	1976	Okul psikolojik danışmanları
A11	1974	Okul psikolojik danışmanları
A12	1973	Tarama
A13	1980	Okul psikolojik danışmanları, öğretmenler, öğrenciler
A14	1976	Okul psikolojik danışmanları, öğretmenler, öğrenciler
A15	1974	Tarama
A16	1975	Öğretmenler
A17	1980	Öğretmen, öğrenci

...		
A18	1978	Tarama.
A19	1978	Tarama.
A20	1974	Tarama.
A21	1978	Tarama.
A22	1980	Okul psikolojik danışmanları
A23	1979	Tarama.
A24	1980	Okul psikolojik danışmanları ve öğretmenler
A25	1973	Tarama.
A26	1975	Öğretmenler
A27	1974	Tarama.
A28	1976	Tarama.
A29	1978	Öğretmenler
A30	1968	Tarama.
A31	1977	Tarama.

Meta senteze dâhil edilen 31 makalenin örneklemi okul psikolojik danışmanları, öğretmenler, öğrenciler ve okul yöneticilerinden oluşmaktadır. Çalışmaların çoğu okul psikolojik danışmanlarıyla yürütülmüştür (%35.48). Okul psikolojik danışmanlarıyla yapılan 11, öğretmenlerle yapılan 10, öğrencilerle yapılan 4 ve okul yöneticileriyle yapılan 1 çalışma mevcuttur. Çalışmaların 4'ünde (%12.90) sadece okul psikolojik danışmanları, 3'ünde (%9.68) sadece öğretmenler örnekleme dahil edilmiştir. Hem okul psikolojik danışmanları hem öğretmenlerin örnekleme seçildiği 3 (%9.68) çalışma bulunmaktadır. Ayrıca okul psikolojik danışmanları, öğretmenler ve öğrencilerden oluşan örnekleme çalışılan araştırma sayısı da yine 3'tür (%9.68).

Meta sentez kapsamına alınan çalışmalarda araştırma modeli olarak Tarama Modeli ve Deneysel Model en fazla kullanılan iki model olmuştur. Her iki modelin kullanıldığı çalışma sayısı ve yüzdesi aynıdır. Her bir model ile yapılan çalışma sayısı 14'tür (%45.16). Tarama Modelinin kullanıldığı çalışmalar; A1, A2, A7, A12, A15, A18, A19, A20, A21, A25, A27, A28, A30, A31 kodlu çalışmalardır. Deneysel Modelin kullanıldığı çalışmalar ise A4, A5, A6, A9, A10, A11, A13, A14, A16, A17, A22, A24, A27, A30 kodlu çalışmalardır. A3, A8, A23 kodlu 3 çalışmada (%9.68) ise meta sentez modeli kullanılmıştır.

Tablo 2. Çalışmaların Temalara Göre Dağılımı

Tema	Alt Tema	Çalışma Kodu
Tarama Modeliyle	Konsültasyonda hukuki temeller	A1
Yapılan Araştırmalar	ve eğitim politikalarının önemi	
	Konsültasyon sürecinin katılımcıları	A1, A2
	Konsültasyonun temel ilkeleri	A2
	Konsültasyon hizmeti yetkilileri	A7
	Konsültasyon modelleri	A1, A7, A20, A25, A28
	Okul psikolojik danışmanının konsültasyon	A1, A7, A19,
	Sürecindeki rolü	A21, A27, A28
	Okul konsültasyonunda organizasyonel	A12
	faktörler	
	Okul psikolojik danışmanı eğitimi	A15, A18
	Konsültasyonun tarihçesi ve gelişimi	A19
	Grup konsültasyonu	A30
	Danışan açısından konsültasyon	A31
Metasentez Modeliyle	Ebeveyn konsültasyonu	A3
Yapılan Araştırmalar	Konsültasyonun tarihçesi ve gelişimi	A8
	Okul konsültasyonlarının etkililiği	A23
DeneySEL Modelle	Okul psikolojik danışmanının konsültasyondaki	A4, A10,
Yapılan Araştırmalar	rol ve görevleri	A11
	Danışan açısından konsültasyon	A5, A6, A10, A11, A16, A24, A29
	Konsültasyon modelleri	A6, A9, A10, A11, A17, A26
	Konsültasyonda yetkinlik temelli eğitim	A13

...	(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)	
	Okul psikolojik danışmanın yeterliliği	A13, A14
	Okullardaki konsültasyon uygulamaları	A22

Meta senteze dâhil edilen çalışmalar incelenmiş ve üç ana tema altında toplanmıştır.

Tablo 3. Çalışmalarda Kullanılan Ölçme Araçları

Ölçme Aracı	Kullanıldığı Çalışmalar
Consultant Measures (Danışman Ölçümü)	A14
Interview Form (Görüşme Formu)	A4, A5, A6, A9, A11, A13, A14, A16, A29
Observation Form (Gözlem Formu)	A9, A13, A17, A26
Meta synthesis (Meta sentez)	A3, A8, A23
Pupil Problem Behavior Inventory (Öğrencide Problemler Davranış Envanteri)	A6
The Classroom Information Sheet (Sınıf Bilgi Kağıdı)	A9
Paper-Pen Questionnaire (Kağıt- Kalem Anketleri)	A4, A5, A6, A9, A11, A15, A22, A24
Teacher's Experience in Observation Interview Guide (Gözlem Mülakat Kılavuzunda Öğretmen Deneyimi)	A10
Postconsultation Interview Guide (Konsültasyon Sonrası Görüşme Kılavuzu)	A10
Teacher Satisfaction Questionnaire (Öğretmen Memnuniyeti Anketi)	A10, A17
Facilitative Characteristics Rating Scale (Kolaylaştırıcı Özellikler Derecelendirme Ölçeği)	A10

Meta senteze dâhil edilen 31 çalışmada 11 adet ölçme aracı kullanılmıştır (bazı çalışmalarda “bir” den fazla ölçme aracı kullanılmıştır). En çok kullanılan ölçme aracı ise çalışmaların %29’unda kullanılan görüşme formudur.

Tema ve Alt Temalara Göre Bulgular

Tablo 4, 5 ve 6'da Tablo 3' te belirtilen alt temalara dair bulgular yer almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, meta senteze dâhil edilen çalışmalarda istatistiksel olarak anlamlı sonuç sunulmuştur.

Tablo 4. Tarama Modeliyle Yapılan Araştırmaların Bulguları

Bulgular	Çalışma Kodu
Konsültasyon, okul psikolojik danışmanına çok sayıda öğrenciye hizmet verme olanağı sunar.	A1
Eğitim sistemi konsültasyona yer vermeli, dezavantajlı öğrenci grupları da bu süreçte göz önünde bulundurulmalıdır.	A1
Okul psikolojik danışmanı konsültasyon sürecinde temel role sahiptir: Kaynak, müzakereci, işbirlikçi, program geliştirici.	A1
Okul konsültasyonu; okul psikolojik danışmanı, öğretmenler, öğrenciler ve yöneticiler arasındaki işbirliğine dayanır.	A2, A20
Okul psikolojik danışmanlarının deneyimli olması, öğretmenlerin sıklıkla hangi sorunları yaşadığını, nasıl üstesinden geldiğini yordamada pozitif etkiye sahiptir.	A2
Konsültasyon vermede yetkili kişiler; psikologlar, psikiyatrlar, pedagoglar ve sosyal çalışmacılardır.	A7
Okullarda konsültasyon hizmeti sunanların eğitim süreçleri göz bulundurulduğunda, aldıkları eğitime en uygun model Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelidir.	A7, önünde A20
Konsültasyona örgütsel bir süreç olarak bakmak, bütüncül bir perspektif sağlar.	A12
Konsültasyonu oluşturan organizasyonel faktörler; iç kuvvetler, dış kuvvetler, okul çevresi, personelin konsültasyona bakış açısı.	A12
1973-1974 yıllarında Amerika ve Kanada'da aktif olarak konsültasyon eğitimi veren 143 üniversite bulunmaktadır.	A15
Davranışsal Konsültasyon Modeli birden fazla davranışı hedeflemekte ve değerlendirmesinde uzun vadede izlem ve takibini içermektedir.	A18
Konsültasyonun etkililiği değerlendirilirken, temel bir konsültasyon modeli çerçevesinde belirlenen amaçların ne kadarına ulaşıp ulaşılamadığı tespit	A19

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Tarama Modeliyle yapılan araştırmalar incelendiğinde; konsültasyon sürecinin işbirliğine dayalı örgütsel bir süreç olduğu, konsültasyon hizmeti sunan kişinin danışmanlık becerilerinin ve kullanılan konsültasyon modelinin, konsültasyon sürecinin verimliliği üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca grup konsültasyonu (A30) da konsültasyon sürecinde farklı getirileri olan bir yöntemdir.

Tablo 5. Meta Sentez Yöntemiyle Yapılan Araştırmaların Bulguları

Bulgular	Çalışma Kodu
Ebeveynlerin eğitim durumunun ve sosyoekonomik düzeyinin daha yüksek olduğu konsültasyon süreçleri daha etkilidir.	A3
Ebeveyn konsültasyonunda en ciddi ve en sık görülen problem, psikolojik danışmanların etkilerini uygun şekilde kontrol edememesidir.	A3
Konsültasyon araştırmalarının başlangıcı 1957'ye dayanmaktadır.	A8
Konsültasyon programlarını Ruh Sağlığı alanında çalışan yetkililerin geliştirmesi, konsültasyonun etkililiğini arttırır.	A8
İncelenen 29 araştırmanın 22'sinde konsültasyonun en az bir olumlu sonucu olduğu görülmüştür.	A23
İncelenen 8 etkili konsültasyon programından 6'sının Davranışsal Konsültasyon Modelinde olduğu saptanmıştır.	A23

Meta senteze dâhil edilen araştırmaların çoğunun Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelinin daha etkili olduğu bulgusuna zıt olarak, A23 kodlu araştırmada Davranışsal Konsültasyon Modelinin daha etkili olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Tablo 6. Deneysel Modelle Yapılan Araştırmalar

Bulgular	Çalışma Kodu
Okul psikolojik danışmanının, organizasyonel yapıyı iyi tanınması,	A4
Hangi konularda ve hangi alanlarda çalışacağını bilmesi yönüyle verimliliğini arttırır.	A4
Konsültasyon okul psikolojik danışmanında profesyonel gelişim sağlamaktadır.	A5
Konsültasyon, hizmet alan öğretmenlerin ruh sağlığına katkı sağlar ve eğitim sisteminin işleyişindeki sorunları azaltır.	A6
Konsültasyona en sık ihtiyaç duyulan durumlar, öğrencilerde davranış bozuklukları ve akademik sorunlar, öğretmenlerde ise sorunu kontrol	A6

edememe ve vazgeçiş halidir.

Davranışsal Konsültasyon Modelini kullanan uzmanların tatmin düzeyi A9

yüksek, Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelini kullanan uzmanların tatmin düzeyi çok yüksektir.

Hem Davranışsal Konsültasyon Modeli hem de Ruh Sağlığı Konsültasyon A9

Modeli, öğrencilerdeki problemlili davranışların azalmasında etkili olmuştur.

Hem Davranışsal Konsültasyon Modelinin hem de Ruh Sağlığı Konsültasyon A9

Modelinin uygulandığı öğretmenlerin sınıflarında problemlili davranış

Göstermeyen öğrencilerde herhangi bir değişiklik oluşmamıştır.

Ruh Sağlığı Konsültasyon Modeli Programının sınırlı, orta ve yoğun A10

uygulandığı üç grupta, konsültasyon alanların memnuniyeti arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Ruh Sağlığı Konsültasyon Modeli Programının sınırlı, orta ve yoğun A10

uygulandığı üç grupta, okul psikolojik danışmanının kolaylaştırıcı rolünün algılanması arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Ruh Sağlığı Konsültasyon Modeli Programının sınırlı, orta ve yoğun A10

uygulandığı üç grubun öğretmenlerinin öğrencilerinde, davranış değişikliği açısından anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Konsültasyon programından alınan puanlar incelendiğinde, orta yoğunlukta A10

sunulan konsültasyon daha verimli olduğu anlaşılmıştır.

Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelinin sınırlı ve yoğun uygulandığı iki grup A11

Arasında, psikolojik danışmanın tavsiyelerini takip etme açısından anlamlı farklılık saptanmamıştır.

Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelinin sınırlı ve yoğun uygulandığı iki grup A11

arasında, öğretmen memnuniyeti açısından anlamlı farklılık saptanmamıştır.

Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelinin sınırlı uygulandığı ve hiç A11

uygulanmadığı iki grup arasında, öğretmenin öğrenciyi algılayışı açısından anlamlı farklılık saptanmamıştır.

...	(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)	
Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelinin yoğun uygulandığı ve hiç uygulanmadığı iki grup arasında, öğretmenin öğrenciyi algılayışı açısından anlamlı farklılık saptanmamıştır.		A11
Konsültasyon programları, konsültasyon sunanın önyargılarından bağımsız olamaz.		A11
Eğitim prosedürleri ve belirli davranışsal becerilere odaklanması sebebiyle Davranışsal Konsültasyon Modelinin yetkinlik temellidir.		A13
Yetkinlik temelli konsültasyon eğitimi, öğretim yöntemini öğretim hedefleriyle ilişkilendirir.		A13
Okul psikolojik danışmanı, becerileri yeterli değilse, problem tanımlama ve çözüme başarısızdır.		A14
Okul psikolojik danışmanının etkililiği, danışma becerileri, psikolojik ilkeleri uygulama esnekliği, başta problem tanımlama olmak üzere problem çözüme sürecini pozitif yönde yordamaktadır.		A14
Davranışsal Konsültasyon Modelinin uygulanması sonucunda, öğrencide istenmeyen davranışlarda azalma görülmüştür.		A16
Konsültasyon sürecinde öğretmenlerin yaşadığı dört endişe şunlardır: Diğer çocuklarla ilgili endişeler, öğretim etkinliğiyle ilgili endişeler, algısal deneyimlerin değişmesi, duygusal deneyimler.		A16
Transaksiyonel Analiz'in uygulandığı konsültasyon sürecinin ilk aşamasında, öğretmenin yetişkin ve çocuk ego durumları armış ancak Ebeveyn ego durumunda azalma olmamıştır.		A17
Transaksiyonel Analizin uygulandığı konsültasyon sürecinin sonunda, öğrencide görülen olumsuz davranışlar azalmıştır.		A17
Okul psikolojik danışmanları, zamanının önemli bir kısmını konsültasyon hizmeti sunmaya ayırmaktadırlar.		A22
Daha yüksek maaş alan okul psikolojik danışmanları, konsültasyon hizmetini daha sık vermektedirler.		A22
Okul psikolojik danışmanlarının % 48.6'sı konsültasyon hizmetlerinin		A22

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

çoğunu öğretmenlerle, %32,4'ü ebeveynlerle, % 31,4'ü yöneticilerle

gerçekleştirmektedir.

Erkek psikolojik danışmanlar, ebeveynlere ve öğretmenlere kadın psikolojik A22

danışmanlara kıyasla daha az konsültasyon hizmeti vermektedir.

genç psikolojik danışmanlar, yaşça daha büyük psikolojik danışmanlara A22

kıyasla, ebeveynlere daha fazla konsültasyon hizmeti vermektedir.

Okul psikolojik danışmanları tarafından, en çok danışan merkezli A22

konsültasyon modeli tercih edilirken (% 34.3), en az örgütsel model

tercih edilmektedir (%9.5).

Öğretmenler Davranışsal Konsültasyon Modelini daha etkili, okul A24

psikolojik danışmanları ise Ruh Sağlığı Konsültasyon Modelini daha

etkili olarak değerlendirmektedir.

Danışan Merkezli Konsültasyon Modelinin uygulandığı 3 öğretmendeki A26

olumsuz davranışlar konsültasyon sonucunda azalmıştır. (Öğretmen 1,

başlangıçta ortalama % 5.47'den konsültasyon sonucunda % 2.63'e;

öğretmen 2 % 7.75'ten % 2.58'e; öğretmen 3 ise % 5,39'dan % 1,77'ye

düşmüştür.)

Bir defa konsültasyon, öğretmenlerin, tekrar konsültasyona başvurma oranında A29

istatistiksel olarak anlamlı bir azalmaya yol açtığı saptanmıştır.

Öğretmenler konsültasyon sürecinin 3-4. Oturumlarından itibaren, problem A29

çözmede yeterlilik kazanmaya başlarlar.

Meta senteze dahil edilen deneysel araştırmaların sonucunda, konsültasyonun hangi model temel alınarak uygulanmış olursa olsun, olumlu etkileri olduğu bulunmuştur. A10 ve A11 kodlu çalışmalarda, konsültasyonun sınırlı, orta seviyede veya yoğun verilmesi arasından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Konsültasyonun verimli olmasında, okul psikolojik danışmanının yeterliliği önemli bir unsurdur (A4, A13, A14). Okul psikolojik danışmanları tarafından, en çok danışan merkezli konsültasyon modeli tercih edilmekte ve okulda sunulan konsültasyon hizmetlerinin büyük çoğunluğu öğretmenlere sunulmakta, ebeveynler ve yöneticiler bu sırayı takip etmektedir (A22).

Sonuç ve Öneriler

Bu meta sentez çalışmasında incelenen, 1960-1980 yılları arasında yazılmış 31 makalenin bulguları; konsültasyonun, rehberlik hizmetlerinin önemli bir parçası olduğunu, okul psikolojik danışmanları tarafından verilen bu hizmetin okuldaki diğer personellerle de önemli ölçüde işbirliği gerektirdiğini, daha sonradan farklı modellerin oluşturulmasına karşın temelleri 1949'da Gerald Caplan tarafından atılan Ruh Sağlığı Konsültasyon Modeli ile konsültasyon kavramının literatüre girdiğini ve okul psikolojik danışmanlarının eğitimin ve yeterliliklerinin konsültasyon sürecinin verimliliği üzerinde önemli ölçüde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen çalışmaların büyük çoğunluğu deneysel araştırma modelinde olup, tarama modelinde yapılan araştırmaların da çoğunluğu oluşturduğu ve en az kullanılan modelin yalnızca 3 çalışmada kullanılan meta sentez modeli olduğu görülmektedir (Tablo 1). Bu çalışmada bulgular, kullanılan araştırma yöntemine göre 3 kategoride temalara ayrılmış ve bu temalardan da 20 alt tema oluşturulmuştur (Tablo 2).

Konsültasyonun en önemli özelliklerden biri çok fazla gruba hitap etmesidir. Öğretmenlere, öğrenciler, ebeveynlere, okul yöneticilerine ve topluma doğrudan konsültasyon hizmeti sunulabilmektedir. Dolaylı yoldan konsültasyondan etkilenen öğrenciler açısından bakıldığında ise çok sayıda öğrenciye ulaşabilme, konsültasyon hizmetinin sağladığı en büyük yararlarından biri olarak görülmektedir. Eğitim sisteminin hemen her parçasına yönelik olan konsültasyon hizmeti, eğitimin niteliğinin iyileşmesine de katkı sağlamaktadır. Konsültasyon, okul iklimini ve örgüt yapısını etkilediği gibi, bu faktörlerden etkilenen dinamik bir süreçtir. Ruh Sağlığı Konsültasyon Modeli, Davranışsal Konsültasyon Modeli, Örgütsel Konsültasyon Modeli, Danışan Merkezli Konsültasyon Modeli gibi pek çok türü bulunan konsültasyon hizmetinin, okul psikolojik danışmanlarının yetkinliğinin ve deneyiminin artması ile daha etkili sonuçlar yarattığı görülmüştür. Grupla yapılan konsültasyonun ise bu etkiyi daha da fazla arttırdığı bulgular arasındadır (Tablo 4).

Ebeveyn konsültasyonu incelendiğinde, eğitim durumu ve sosyoekonomik düzeyin yükselmesine paralel olarak konsültasyonun verimliliğinin de yükseldiği görülmüştür. Ebeveyn konsültasyonunda yaşanan en büyük problemin, okul psikolojik danışmanının yaratacağı etkileri kontrol edememesi olduğu belirtilmiştir. Gerek ebeveyn konsültasyonunda gerekse de diğer gruplara yönelik planlanan konsültasyonlarda, konsültasyon programının nitelikleri de önem taşımaktadır. Araştırmalar göstermektedir ki uygulanan konsültasyon programlarının çoğunun en az bir olumlu sonucu oluşmaktadır (A23). Bu doğrultuda, konsültasyon programının hazırlanması

sürecinde ruh sağlığı alan çalışanlarının aktif rol oynamasının olumlu sonuçlar yaratması beklenmektedir (Tablo 5).

Okullarda konsültasyona en sık ihtiyaç duyulan durumların, öğrencilerde davranış bozuklukları ve akademik sorunlar, öğretmenlerde ise sorunu kontrol edememe ve vazgeçme olduğu görülmüştür. Öğretmenlerdeki bu vazgeçme davranışının, konsültasyon sürecinin 3-4. Oturumlarından sonra önemli ölçüde azaldığı ve öğretmenin bağımsızlaşmaya başladığı da bulgular arasındadır (A29). Ruh Sağlığı Konsültasyonu alan öğretmenlerin, Davranışsal Konsültasyon alan öğretmenlere kıyasla doyum düzeylerinin daha yüksek olduğu bilinmektedir (A9). Buna ek olarak, sunulan konsültasyon hizmetinin hangi yoğunlukta olduğu doyumunu ve konsültasyonun verimini etkilememektedir (A10, A11).

Okul psikolojik danışmanlarının zamanının büyük kısmını konsültasyona ayırdığı, sunulan konsültasyon hizmetlerinin büyük çoğunluğunun öğretmenlere yönelik olduğu ve kadınların erkeklere kıyasla daha fazla ebeveyn konsültasyonu sunduğu görülmüştür (A22).

Öneriler

- Daha fazla kişiye hizmet verme düsturu ile ortaya çıkmış olan konsültasyon hizmetlerinin 1960-1980 yıllarındaki fotoğrafı incelendiğinde, Türkçe literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmamış, güncel araştırmalar incelendiğinde de bu alanda çok fazla çalışma olmadığı görülmüştür. Sonraki yılların periyotlara ayrılarak incelenmesi ve araştırma raporu haline getirilmesi yurt içi ve yurt dışı literatür hakkında gelişimsel ve içeriğe dair bilgi verecektir.
- Bu meta sentez çalışmasına dahil edilen araştırmaların büyük kısmı deneysel araştırmalardır. Konsültasyonun gelişimini bütüncül bir perspektiften görebilmeyi sağlayacağı düşünüldüğünden, farklı araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmaların kapsama alınacağı meta sentez çalışmaları yapılabilir.
- Bu çalışma göstermektedir ki konsültasyonun verimliliğini etkileyen başat unsurlardan biri psikolojik danışman yeterlilikleridir. Konsültasyonda bilgili ve deneyimli okul psikolojik danışmanlarının, konsültasyon sürecini daha etkili yürütebildiği görüldüğünden, psikolojik danışman eğitiminde konsültasyona daha fazla yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

Abidin, R. R. (1975). Negative effects of behavioral consultation: "I know i ought to, but it hurts too much.". *Journal of School Psychology, 13*(1), 51-57. doi:10.1016/0022-4405(75)90036-9

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

- Akman, Y. (2002). Okullardaki Konsültasyon Çalışmaları ve Ruh Sağlığı Konsültasyon Modeli. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(18).
- Altıntaş, E. (2009). Çağdaş eğitim sisteminde öğrenci kişilik hizmetleri ve rehberlik. Gürhan Can (Ed.). Psikolojik danışma ve rehberlik içinde, 1-27, Ankara: Pegem Akademi
- Aubrey, R. F. (1978). Consultation, School Interventions, and the Elementary Counselor. *The Personnel and Guidance Journal*, 56(7), 32-35. doi:10.1002/j.2164-4918.1978.tb04663.x
- Bardon, J. I., ve Wenger, R. D. (1974). Institutions offering graduate training in school psychology: 1973-1974. *Journal of School Psychology*, 12(1).
- Bergan, J. R., Kratochwill, T. R., ve Luiten, J. (1980). Competency-based training in behavioral consultation. *Journal of School Psychology*, 18(2), 91-97. doi:10.1016/0022-4405(80)90024-2
- Bergan, J. R., ve Tombari, M. L. (1976). Consultant skill and efficiency and the implementation and outcomes of consultation. *Journal of School Psychology*, 14(1), 3-14. doi:10.1016/0022-4405(76)90057-1
- Berlin, I. N. (1962). Mental Health Consultation in Schools as a Means of Communicating Mental Health Principles. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 1(4), 671-679. doi:10.1016/s0002-7138(09)62116-6
- Berlin, I. N. (1965). Mental health consultation in the schools: who can do it, and why. *Community mental health journal*, 1(11).
- Cobb, D. E., ve Medway, F. J. (1974). Determinants of effectiveness in parent consultation. *Journal of Community Psychology*, 6(3), 229-240. doi:10.1002/1520-6629(197807)6:3<229::Aid-jcop2290060305>3.0.Co;2-i
- Culnan MJ. (1986). The intellectual development of management information systems, 1972–1982: a co-citation. *Management Sciences*. Vol:32. N:2. 139-256.
- Dougherty, A. M. (2013). Psychological consultation and collaboration in school and community settings. Cengage Learning.
- Erchul, W. P. ve Martens, B. K. (2010). School consultation: Conceptual and empirical bases of practice. Springer Science ve Business Media.
- Erkan, S. (2017). *Psikolojik danışmanlık ve rehberlikte program geliştirme* (1 ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Gallessich, J. (1973). Organizational factors influencing consultation in schools. *Journal of School Psychology*, 11(1), 57-65. doi:10.1016/0022-4405(73)90011-3
- Gladding, S. (2013) Kapsamlı bir meslek: Psikolojik danışma ve rehberlik (Çev. Ed.N.V. Acar). Nobel Yayıncılık
- Gluck, M. R. (1963). School Organization and the Mental Health Consultation Process. *Psychological Reports*, 12(3), 671-676. doi:10.2466/pr0.1963.12.3.671

- Gutkin, T. B. (1980). Teacher perceptions of consultation services provided by school psychologists. *Professional Psychology*, 11(4), 637-642. doi:10.1037/0735-7028.11.4.637
- Gutkin, T. B., Singer, J. H., ve Brown, R. (1980). Teacher reactions to school-based consultation services: A multivariate analysis. *Journal of School Psychology*, 18(2), 126-134. doi:10.1016/0022-4405(80)90027-8
- Jason, L. A., ve Ferone, L. (1978). Behavioral versus process consultation interventions in school settings. *Am J Community Psychol*, 6(6), 531-543. doi:10.1007/bf00885664
- Kahnweiler, W. M. (1979). The school counselor as consultant: A historical review. *The Personnel and Guidance Journal*, 57(8), 374-380.
- Kenney, W. J., ve Lyons, B. F. (1980). A TA Model of School Consultation: An Empirical Analysis. *Transactional Analysis Journal*, 10(3), 264-269. doi:10.1177/036215378001000319
- Kratochwill, T. R., ve Bergan, J. R. (1978). Training school psychologists: Some perspectives on a competency-based behavioral consultation model. *Professional Psychology*, 9(1), 71-82. doi:10.1037/0735-7028.9.1.71
- Kurpius, D., ve Robinson, S. E. (1978). An Overview of Consultation. *The Personnel and Guidance Journal*, 56(6), 321-323. doi:10.1002/j.2164-4918.1978.tb04637.x
- Lambert, N. M. (1974). A school-based consultation model. *Professional Psychology*, 5(3), 267-276. doi:10.1037/h0037311
- Martin, R. (1978). Expert and referent power: A framework for understanding and maximizing consultation effectiveness. *Journal of School Psychology*, 16(1), 49-55. doi:10.1016/0022-4405(78)90022-5
- Martin, R., ve Meyers, J. (1980). School psychologists and the practice of consultation. *Psychology in the Schools*, 17(4), 478-484. doi:10.1002/1520-6807(198010)17:4<478::Aid-pits2310170411>3.0.Co;2-9
- Medway, F. J. (1979). How effective is school consultation?: A review of recent research. *Journal of School Psychology*, 17(3), 275-282. doi:10.1016/0022-4405(79)90011-6
- Medway, F. J., ve Forman, S. G. (1980). Psychologists' and teachers' reactions to mental health and behavioral school consultation. *Journal of School Psychology*, 18(4), 338-348. doi:10.1016/0022-4405(80)90005-9
- Meyers, J. (1973). A consultation model for school psychological services. *Journal of School Psychology*, 11(1), 5-15. doi:10.1016/0022-4405(73)90003-4
- Meyers, J., Freidman, M. P., ve Gaughan, E. J. (1975). The effects of consultee-centered consultation on teacher behavior. *Psychology in the Schools*, 12(3), 288-295. doi:10.1002/1520-6807(197507)12:3<288::Aid-pits2310120308>3.0.Co;2-o
- Pryzwansky, W. B. (1974). A reconsideration of the consultation model for delivery of school-

- ... based psychological services. *Am J Orthopsychiatry*, 44(4), 579-583. doi:10.1111/j.1939-0025.1974.tb00912.x
- Reschly, D. J. (1976). School psychology consultation: "Frenzied, faddish, or fundamental?". *Journal of School Psychology*, 14(2), 105-113. doi:10.1016/0022-4405(76)90045-5
- Ritter, D. R. (1978). Effects of a school consultation program upon referral patterns of teachers. *Psychology in the Schools*, 15(2), 239-243. doi:10.1002/1520-6807(197804)15:2<239::Aid-pits2310150218>3.0.Co;2-d
- Rowitch, J. (1968). Group consultation with school personnel. *Hosp Community Psychiatry*, 19(8), 261-266. doi:10.1176/ps.19.8.261
- Ramos-Rodriguez A-R ve Ruiz-Navarro J. (2004). Changes in the intellectual structure of strategic management research: a bibliometric study of the Strategic Management Journal, 1980-2000. *Strategic Management Journal* 25(10): 981-1004.
- Sandoval, J., Lambert, N. M., ve Davis, J. M. (1977). Consultation from the consultee's perspective. *Journal of School Psychology*, 15(4), 334-342. doi:10.1016/0022-4405(77)90041-3
- Tyler, M. M., ve Fine, M. J. (1974). The effects of limited and intensive school psychologist-teacher consultation. *Journal of School Psychology*, 12(1), 8-16. doi:10.1016/0022-4405(74)90016-8
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. (1992). "Türkiye'de Yayımlanan Yönetimle İlgili Makalelerdeki Atıflar Üzerine Bir İnceleme," *Amme İdaresi Dergisi*, 25(2) 107-134.
- White, P. L., ve Fine, M. J. (1976). The effects of three school psychological consultation modes on selected teacher and pupil outcomes. *Psychology in the Schools*, 13(4), 414-420. doi:10.1002/1520-6807(197610)13:4<414::Aid-pits2310130412>3.0.Co;2-8
- Yeşilyaprak, B. (2003). Eğitimde Rehberlik Hizmetleri Gelişimsel Yaklaşım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No: 176.